

УДК 337.37

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-4\(34\)-1185-1194](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-4(34)-1185-1194)

Григор'єва Наталя Анатоліївна доктор філософії, старший викладач кафедри дошкільної освіти, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, тел.: (095)181-62-04, <https://orcid.org/0000-0002-7650-4577>

РЕАЛЬНІСТЬ ПРОТИ ФАНТАЗІЇ: ХУДОЖНЬО- МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНЦЕПЦІЇ М. МОНТЕССОРІ

Анотація. У сучасних умовах реформування дошкільної освіти особливого значення набуває питання формування мовленнєвої компетентності як основи всебічного розвитку дитини. Зростає інтерес до альтернативних педагогічних систем, зокрема до методики Марії Монтессорі, яка пропонує унікальний підхід до мовленнєвого та художнього розвитку дітей на основі реалістичного світосприйняття. Однак у контексті розвитку творчих здібностей і критичного мислення важливо дослідити межі та можливості поєднання реальності та фантазії у монтессорі-підході. Суперечності між традиційним уявленням про значення фантастики в дошкільному віці та раціональною, сенсорною спрямованістю методики Монтессорі зумовлюють необхідність глибшого наукового осмислення цього питання. Аналіз художньо-мовленнєвого розвитку дитини в межах цієї педагогічної концепції дозволяє виявити ефективні стратегії гармонійного поєднання пізнання реального світу й елементів творчої уяви, що є важливим для побудови сучасного, гнучкого освітнього середовища.

У статті досліджується особливість художньо-мовленнєвого розвитку дошкільників у контексті педагогічної концепції Марії Монтессорі, зокрема через призму співвідношення реальності та фантазії в освітньому процесі. Проаналізовано ключові положення монтессорі-педагогіки, які передбачають домінування реальних образів, предметів і життєвих ситуацій у розвитку мовлення дітей. Наголошується на тому, що за Монтессорі, фантазування не є пріоритетним на етапі формування базових мовленнєвих навичок і художнього сприйняття, натомість акцент ставиться на сенсорному досвіді, конкретному словнику та зв'язку з навколишнім світом. Стаття розкриває можливості інтеграції художнього слова, казки та описового мовлення в рамках монтессорі-методики, з урахуванням вікових особливостей і пізнавальних потреб дошкільників. Представлено резуль-

тати спостережень і практичного впровадження мовленнєвих завдань у монтессорі-середовищі, що дозволяють зробити висновок про доцільність поєднання реалістичного та уявного компонентів у формуванні мовленнєвої компетентності дошкільника.

Ключові слова: діти дошкільного віку, художньо-мовленнєва діяльність, мовлення, фантазія, реальність, робота з книгою, педагогіка М.Монтессорі, номенклатурний урок.

Hryhorieva Natalia Anatoliivna PhD, Senior Lecturer at the Department of Preschool Education, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, tel.: (095) 1816204, <https://orcid.org/0000-0002-7650-4577>

REALITY VERSUS FANTASY: ARTISTIC AND SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS IN THE CONCEPT OF M. MONTESSORI

Abstract. In the context of ongoing preschool education reform, the development of children's speech competence is gaining increasing importance as a foundation for their holistic growth. Interest in alternative pedagogical systems is growing, particularly in the Montessori method, which offers a unique approach to children's speech and artistic development based on a realistic perception of the world. The contradiction between the traditional emphasis on fantasy in early childhood and the rational, sensory-focused orientation of Montessori pedagogy necessitates deeper academic reflection on the matter. Analyzing the artistic and speech development of children through this pedagogical concept makes it possible to identify effective strategies for harmoniously integrating real-world knowledge with elements of creative imagination, which is crucial for building a modern, flexible educational environment.

This article explores the features of artistic and speech development in preschoolers within the pedagogical concept of Maria Montessori, particularly through the lens of the relationship between reality and fantasy in the educational process. Key principles of Montessori pedagogy are analyzed, emphasizing the predominance of real-life images, objects, and situations in children's speech development. It is highlighted that, according to Montessori, fantasizing is not prioritized at the stage of forming basic speech skills and artistic perception; instead, focus is placed on sensory experience, concrete vocabulary, and connections with the surrounding world. The article also examines the potential for integrating artistic language, fairy tales, and descriptive speech within the Montessori method, taking into account the age-related characteristics and

cognitive needs of preschoolers. Observational data and practical implementations of speech tasks in Montessori environments are presented, supporting the conclusion that combining realistic and imaginative components is effective in fostering children's speech competence.

Keywords: preschool children, artistic and speech activity, speech, fantasy, reality, work with a book, Montessori pedagogy, nomenclature lesson.

Постановка проблеми. У сучасній дошкільній освіті однією з ключових задач є гармонійний розвиток мовлення і творчого мислення дітей, що забезпечує їхню подальшу успішну соціалізацію та навчання. У Державному стандарті дошкільної освіти України подано визначення поняття «художньо-мовленнєва компетентність» та акцентовано увагу на ролі батьків у цьому процесі, зокрема «запровадження ритуалу щоденного читання книжки з подальшим обговоренням особливостей характеру та поведінки різних персонажей; проведення паралелей книжкової історії з реальним життям дитини» [1, С.21].

Питання співвідношення реальності та фантазії у художньо-мовленнєвому розвитку дошкільників набуває особливої ваги в контексті нових освітніх парадигм, які прагнуть поєднати природні потреби дитини в самовираженні із розвитком когнітивних здібностей.

Актуальність дослідження визначається потребою сучасної педагогіки у нових методичних орієнтирах, що дозволяють розвивати мовлення дошкільників через реальні, змістовні ситуації та водночас підтримувати їхню природну творчу активність. Осмислення співвідношення реальності та фантазії в художньо-мовленнєвій діяльності, базоване на ідеях М. Монтессорі, має вагоме практичне значення для побудови ефективного освітнього середовища, що відповідає віковим особливостям і потребам дітей дошкільного віку.

Таким чином, обрана тема є надзвичайно актуальною як з точки зору розвитку мовленнєвих умінь і творчого потенціалу дошкільників, так і з огляду на необхідність адаптації класичних педагогічних концепцій до реалій сучасної дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку вивчали А. Богуш, Н. Гавриш, О. Лещенко, Є. Лукіна, О. Монке. Науковці визначили суть художньо-мовленнєвої діяльності, окреслили її види та особливості на етапі дошкільного дитинства, розкрили специфіку сприймання дітьми художніх творів і довели їх позитивний вплив на формування особистості дитини. Заслуговує на увагу посібник Галини Ватаманюк «Робота з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти: теорія і практика». Посібник розглядає

теоретичні, методичні та організаційні аспекти роботи з дитячою книгою у дошкільній освіті, зокрема її роль у формуванні особистості, типологію, методику аналізу та взаємодію дітей, вихователів і батьків. Особливості підготовки до читання в педагогічній системі М. Монтесорі висвітлюють у своїх роботах І. Дчківська, Н. Дудник, Н. Прибильська, М. Чепіль.

Мета статті — розкрити особливості художньо-мовленнєвого розвитку дошкільників у контексті концепції М. Монтесорі, проаналізувати співвідношення реальності й фантазії у педагогічному підході та визначити умови ефективного розвитку мовлення дітей на основі реалістичних уявлень про навколишній світ.

Виклад основного матеріалу. Концепція М. Монтесорі, яка передбачає навчання на основі реального досвіду, пропонує альтернативний підхід до стимулювання мовленнєвої творчості без надмірного акценту на фантазуванні. Монтесорі вважала, що надмірне занурення дитини у світ вигаданого може затримувати формування уявлення про реальний світ і власне місце в ньому. Натомість розвиток художнього мовлення у рамках реальних контекстів сприяє більш глибокому усвідомленню навколишнього середовища, логічного мислення, формуванню послідовної та змістовної мовленнєвої діяльності.

Погляди М. Монтесорі на роль реальності у становленні мовлення дитини змушують зануритися в проблему та розставити правильні акценти в роботі з дітьми дошкільного віку. Італійський педагог наголошувала на необхідності знайомства дітей із реальним світом через власну діяльність, зокрема через розвиток дрібної моторики. Яскравим прикладом є вправляння дітей віком від 3 до 6 років в осередку Життєва практика, в якому всі дії відбуваються з реальними предметами, лише маленького розміру, щоб малюкам було зручно ними користуватися. Ця зона в монтесорі-класі першою зустрічає дітей та пропонує речі, які вони бачать в побуті родини, але їхнє призначення та правильне використання залишається таємницею для малюків, бо дорослі часто не вважають за потрібне знайомити з ними, показувати, як ними користуватися.

Реальний досвід – це основа розвитку мови: дитина вчиться називати предмети, дії, явища, що спостерігає. «Автори, які працюють за системою М. Монтесорі, підкреслюють засади педагога щодо подачі пізнавального матеріалу наукового характеру: у світі так багато цікавого, тому, не варто дітей, у яких інтерес до вивчення світу найбільший, відволікати на неіснуючі історії та придумані події, які далекі від реальності» [2, С. 137-138]. Отже, розповіді дорослого мають базуватися на істинних фактах, що допомагають дітям структурувати знання про світ.

Виконуючи вправи в осередку Життєва практика, діти не лише опановують навички практичної діяльності, а й розширюють словниковий

запас через знайомство з новими предметами, діями. Структура кожної презентації (це запланований, підготовлений урок для однієї дитини чи групи дітей, який має чітку мету – показати як працювати з матеріалом) містить таку складову, як «Словник», де фіксуються нові слова, з якими дитина буде знайомитися під час роботи або вже відомі, які буде закріплювати.

Вагома роль в поповненні активного словника дітей належить номенклатурним урокам в монтесорі-класі, які використовуються (за визначення М. Монтесорі) для засвоєння назв, понять, дій. Таку форму роботи з малюками використовував Е.Сеген у роботі з «аномальними» дітьми. Номенклатурний урок складається з 3-х етапів. На першому – відбувається асоціація сенсорного сприйняття предмета з його назвою. Педагог називає та показує. На другому етапі відбувається розпізнавання предмета чи ознаки, що відповідає назві. Перші 2 етапи сприяють збагаченню пасивного словника. На третьому етапі засвоєні терміни переходять з пасивного в активний словник. Педагог, вказуючи на предмет, ставить запитання щодо його назви чи властивості.

Монтесорі підкреслювала важливість культури мовлення у педагогів і батьків, що є зразком для дитини на початковому етапі розвитку мовлення. При цьому потрібно пам'ятати про сенситивний період розвитку мовлення у дітей (з 2 до 7 років) та таку властивість дитини як абсорбувальний (всотуючий) розум, що сприяє мимовільному запам'ятовуванню назв предметів, дій тощо.

Марія Монтесорі зробила важливе відкриття: письмо та читання – це два абсолютно не одночасні акти. Вона стверджувала, що письмо передує читанню, при цьому не вважала читанням спробу, яку робить дитина, перевіряючи написане нею слово. Читання, на думку італійського педагога, – це інтерпретація понять за графічними знаками, інтелектуальна робота. Читання – складніший процес, ніж письмо. Дитина пише власні думки, а читає думки автора. Приблизно у віці 4–5 років діти починають самостійно читати і відповідати на запитання щодо змісту прочитаного. Читання, під час якого діти розуміють зміст тексту, називається тотальним; йому передує механічне читання, коли дитина об'єднує звуки у слова. Монтесорі прийшла шляхом практичних занять з дітьми до висновку: книга звертається до логічної мови, а не до механізму мовлення. Перш, ніж дитина почне розуміти книгу та отримувати від неї задоволення, має розвинути логічну мову. Між умінням читати слова і умінням розуміти зміст книги – така ж прірва як між умінням вимовляти слово і умінням розмовляти. Італійка зауважувала, що діти, починаючи читати з метою зрозуміти зміст, мають читати «про себе», а не вголос.

Читання — це дивовижна діяльність, що відкриває шляхи життєвих орієнтирів, зближуючи дітей і дорослих, які потрапляють в єдиний простір, де немає вікових відмінностей, а панує особлива, неповторна атмосфера спільно пережитих подій. Організоване навчання рідної мови, що включає твори художньої літератури, сприяє збагаченню комунікативно-діяльнісного досвіду дітей, стимулює їхню творчість, розкриває здібності та обдарування кожної дитини. Любов до читання – це любов, яка залишається на все життя. Діти у монтесорі-групах люблять читати самостійно. Старші дошкільники із задоволенням читають молодшим. Спільне читання книг педагогом і дітьми є особливою подією, наповненою глибоким змістом, почуттями і переживаннями. Дитяча література у монтесорі-класі зручно розміщена на полицях, дошкільнята вільно обирають твори, які їм потрібні в той чи інший момент. У спеціально створеному культурно-освітньому розвивальному середовищі є місце для усамітнення, де поряд із книжковими полицями стоїть дитяче крісло, у якому малюк, вмотивувшись зручно, самостійно читає або розглядає ілюстрації.

Під час читання важливо створити приємну, спокійну атмосферу. Якщо монтесорі-педагог планує презентацію нової книги, він заздалегідь підбирає її. Разом із дітьми обирається місце, де їм буде зручно слухати й читати, наприклад, можна сісти за столом або на килимку. Спочатку вчитель знайомить дітей із книгою: повідомляє її назву та автора. Потім дорослий виразно читає текст. Під час читання бажано обговорювати незнайомі слова й вислови, а після закінчення педагог залучає дітей до обговорення змісту твору: ставить запитання, заохочує висловлюватися. Ініціативні дитячі висловлювання дуже цінні для розвитку мовлення, у них відображається самостійність малюків. При цьому дорослий займає позицію зацікавленого співрозмовника, всіляко підтримує дітей, відгукується на їхні емоції. Якщо історія пов'язана з реальним життям дитини, цей зв'язок встановлюється спільно.

Момент оволодіння навичкою читання дитиною з обмеженими можливостями здоров'я настає поступово: спочатку вона читає книги разом із монтесорі-педагогом або самостійно, працює у зоні рідної мови із завданнями, квиточками, картками, що згодом дає змогу перейти до більш усвідомленого і виразного читання. Дбайливі та уважні батьки у співпраці з педагогом можуть знайти безліч способів введення малюка у світ слова.

З читанням тісно переплітається гра-драматизація за мотивами прочитаних творів. Така діяльність формує у дітей уміння висловлювати думки у словесній формі, уміння вести діалог, відбувається перехід від співвіднесення слова і виразного руху до передавання змісту у слові,

орієнтація на смисловий бік мовлення. Так, наприклад, у різновіковій групі створюються сприятливі умови для встановлення контактів між дітьми у гри-драматизації за мотивами народної казки. Емоційному комфорту малюків у такій грі сприятимуть елементи декорацій, організація простору, де розгортатимуться події. Крім того, діти і педагог, залучені до гри, засвоюють нові засоби і способи спілкування, будуть встановлювати тісніші та щиріші контакти. Процес самовираження через гру-драматизацію безпосередньо пов'язаний із зміцненням психологічного здоров'я людини і може розглядатися як важливий психопрофілактичний чинник, що допомагає дитині впоратися зі своїми проблемами, відновити емоційну рівновагу, усунути наявні у неї порушення поведінки, подолати дезадаптацію.

Марія Монтесорі загалом обережно ставилася до театру для маленьких дітей. Вона вважала, що в ранньому віці (до 6 років) дитина живе в реальному світі і має потребу взаємодіяти саме зі справжніми речами й подіями. На її думку, театральні вистави (особливо фантастичні) можуть змішувати реальність із вигадкою, що для маленьких дітей шкідливо, бо вони ще не мають чіткої межі між уявним і справжнім. Вона підкреслювала, що для дитини важливо будувати справжнє розуміння світу через досвід, а не через фантазії дорослих, що театр, де дитина є пасивним глядачем, менш корисний, ніж активна діяльність (гра, рух, творчість). Але водночас Монтесорі не заперечувала творчість узагалі. В її системі велике місце займають мистецтва, співи, танці, рукоділля. Вона підтримувала дитячу самостійну творчість і уяву, які виникають природно і вільно, без нав'язування сюжетів і ролей дорослими.

Самостійному читанню в Монтесорі-групі передують звукові ігри та письмо, яким приділяється велика увага. Розвиток основ грамотності є важливою складовою дошкільної освіти. Дитина чутлива до звуків рідної мови, її захоплюють ігри зі звуками, що приносять величезне задоволення і активно використовуються у різновікових групах дошкільнят від 3 до 6 років. Дітей вводять у звукову дійсність мови і формують у них широку орієнтацію в звучному мовленні. Основні завдання такі: розвиток мовленнєвої уваги, фонематичного слуху, удосконалення вимовної сторони мовлення — що є підготовкою до оволодіння звуковим аналізом слова і основою для повноцінного оволодіння мистецтвом письма й читання. Важливою умовою розвитку самостійної пошукової діяльності у сфері мови, елементарного усвідомлення мовної дійсності є взаємозв'язок різних типів ігор та вправ, матеріалом для яких служать макети, картинки, предмети із середовища.

У педагогічній системі Монтесорі використовують абетку, виготовлену у вигляді шершавих літер, розташованих на дощечках. Дитина обводить ці літери пальцями і запам'ятовує їх назви. При цьому залучаються три види пам'яті: слухова, зорова, тактильна. Потім малюк переходить до роботи з рухомою абеткою: за її допомогою викладає слова. Педагоги підтримують інтерес до друкованого слова, прищеплюють бажання активно працювати з рухомою абеткою, що допомагає дошкільнику почати читати.

У сучасному монтесорі-середовищі існують такі серії дитячих книжок, призначених для навчання читанню: рожева, блакитна і біла. Рожева серія містить тексти без складних для читання моментів, блакитна — лише одну складність, наприклад йотовану голосну в словах, біла має кілька складнощів. Марія Монтесорі зазначала, що відкриття значення книг справило на дітей вражаючий вплив, що загрожувало звичному, мирному порядку спільного життя, але перш ніж діти навчилися читати і поважати книги, вони оволоділи правописом і чистопописанням.

Монтесорі-вчитель терпляче й спокійно показує дітям, як потрібно поводитися з книгою: брати її з полиці, переносити на стіл або килимок, акуратно перегортати сторінки, прибирати на місце після читання.

У книзі «Самовиховання і самоосвіта в початковій школі» Марія Монтесорі пише про те, що ми думаємо, що розвиваємо уяву дітей, змушуючи їх вірити у фантастичні речі як у реальність. Наприклад, у латинських країнах Різдво уособлюється непривабливою жінкою (Бефана); вона бачить крізь стіни, спускається через каміни, приносить дітям, які добре поведилися, іграшки, а капризним залишає вугілля. В англосаксонських країнах Різдво – це старий дід, вкритий снігом, який несе у великій скрині іграшки для дітей і заходить до будинку вночі. Монтесорі питає: «Але як можна розвивати уяву дітей тим, що є плодом нашої уяви?». У відповіді на нього вона підкреслює, що це ми (дорослі) фантазуємо, а зовсім не діти, вони вірять, але не уявляють та запевняє, що легковірність властива незрілому розуму, позбавленому досвіду та знань про реальність, розуму, якому ще бракує здатності розрізняти істинне від хибного, красиве від грубого, можливе від неможливого».

Чи означає це, що казки повністю відсутні в житті дітей до 6 років? Це усталений міф про педагогіку Монтесорі. Марія мала думку, що дітям до 6 років слід розповідати реальні історії, а не казки, оскільки їхній досвід ще недостатній для правильного сприйняття вигаданих сюжетів. Завдання дитини у віці від 3 до 6 років – стати людиною свого часу та місця. Реальні історії та книги допомагають адаптуватися до навколишньої дійсності. До шести років дитина не розрізняє вигадку і реальність, тому фантастичні казки можуть викликати страхи і плутанину. Вона вважала, що маленькі діти спершу мають знайомитися зі світом тварин і рослин через реалістичні ілюстрації, а не у вигляді казкових персонажів, що розмовляють людськими

голосами та носять одяг. Однак згодом, коли діти починають розрізняти реальне і нереальне, казки стають важливою частиною їхнього розвитку. У віці 4-5 років вони вже можуть розуміти моральний сенс історій, і саме тоді настає час для казок із красивими мовними зворотами та повтореннями.

Сама Марія Монтессорі віддавала перевагу пізнавальним історіям. Це були дуже цікаві та зрозумілі сюжети, створені спеціально для дитячого сприйняття. Їх вирізняли простота, душевність, доступність та глибина. Педагоги називають їх «Великі історії» і розповідають у класах дітям 6–12 років, які пояснюють закони Всесвіту, життєві цикли рослин і тварин, а також процеси, пов'язані з життям людей. Вчителі спостерігають за дітьми і починають вводити казки тоді, коли бачать, що малюки вже добре орієнтуються в навколишньому світі.

Висновки. Отже, у концепції Марії Монтессорі художньо-мовленнєвий розвиток дошкільників ґрунтується на принципі поступового переходу від реальності до фантазії. На ранньому етапі (до 6 років) дитина має отримувати реальні історії та досвід, які формують її уявлення про світ, допомагають розвивати логічне мислення та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Згодом, у віці 4–5 років, коли дитина вже добре орієнтується у навколишньому середовищі, розрізняє реальне та вигадане і починає розуміти моральні аспекти, фантастичні казки стають важливим засобом розвитку її мовлення, творчого мислення та культурної свідомості.

Таким чином, методика Монтессорі не відкидає фантазію, а лише регулює її введення відповідно до готовності дитини. Погляди італійського педагога підкреслюють важливість реальності у формуванні мовлення і мислення на ранніх етапах розвитку дитини. Поетапне занурення у світ казок та художньо-мовленнєві практики забезпечують гармонійний розвиток дошкільника, допомагаючи йому краще розуміти себе та світ навколо. Впровадження методу М. Монтессорі має велике значення для побудови ефективного мовленнєвого середовища у сучасних закладах дошкільної освіти.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). Дата оновлення: 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 12.04.2025).
2. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посіб. Київ : ВД Слово, 2017. 272 с.
3. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки. Київ : Державне видавництво, 1921. 156 с.
4. Дичківська І. М. Педагогіка М. Монтессорі: виклики сучасності : монографія 2-ге вид., доп. Рівне : Волинські обереги, 2022. 384 с.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy (nova redaktsiia) [Basic component of preschool education in Ukraine (new edition)]. Retrieved from http://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Chepil M., Dudnyk N. (2017). Pedahohika Marii Montessori. *Pedagogy of Maria Montessori* – navch. posib. Kyiv : VD Slovo [in Ukrainian].
3. Montessori, M. (1921) *Metod naukovoї pedahohiky [Method of scientific pedagogy]*. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo [in Ukrainian].
4. Dychkivska, I. M. (2022). *Pedahohika M. Montessori: vyklyky suchasnosti. [M. Montessori Pedagogy: Challenges of the Present]* – monohrafiia 2-he vyd., dop. Rivne : Volynski oberehy [in Ukrainian].